

HOOFDSTUK 1

WAAROM? WAARTOE?

1.1 De FC Strafrecht

In de tijd dat ik voetballen keek, rond 1970, was de standaardopstelling nog 4-2-4: vier aanvallers, twee middenvelders, vier verdedigers. Diezelfde opstelling zien we ook in het strafrecht.¹ De twee spitsen zijn de opsporingsinstanties: Politie, Koninklijke Marechaussee, de vier Bijzondere opsporingsdiensten (BOD'en) en de tienduizenden buitengewoon opsporingsambtenaren (boa's). Zij opereren grotendeels op de helft van de tegenpartij. De links- en rechtsbuiten zijn de vele deskundigen in het strafproces, zoals het Nederlands Forensisch Instituut (NFI), de psychiaters en de reclasseringsambtenaren in hun rol van onderzoeker voor en adviseur van de rechter of de officier van justitie. Zij geven de voorzetten (*assists*) waaruit de midvoor moet scoren. De beide middenvelders zijn het openbaar ministerie (OM) en de Rechtspraak (ZM: zittende magistratuur). Zij bestrijken zo ongeveer het hele veld van voor tot achter, maar zijn maar met weinig. De vier verdedigers zijn de vele organisaties die de beslissingen van rechters en officieren van justitie in strafzaken in de breedste zin tenuitvoerleggen. Dus: het Centraal justitieel incassobureau (CJIB) en de Dienst justitiële inrichtingen (DJI) als centrale verdedigers, de drie Reclasseringsorganisaties (3RO), de Kinderbescherming, de Jeugdzorg en de meer dan honderd instellingen voor forensische ggz als de links- en rechtsback. Zij opereren grotendeels op de eigen helft. Maar zoals in het moderne voetbal aanvallers mee verdedigen en verdedigers mee aanvallen, zo zien we ook in het moderne strafrecht de verschillende spelers meer en meer betrokken raken op elkaars functies.

De opsporingsinstanties hebben tot taak – de naam zegt het al – ‘op te sporen’, dat wil zeggen: daders te zoeken bij delicten. Daartoe verzamelen zij informatie die de officier en de rechter in staat moet stellen de juiste beslissingen te nemen.

De officier en de rechter nemen beslissingen, maar voeren die niet zelf uit, dat moeten anderen doen. Zij spreken machtswoorden uit, die anderen verlot geven dan wel opdragen iets te gaan doen.

Hier moet ik mijzelf terstond in de rede vallen. Want natuurlijk zijn rechters niet alleen maar onderdeel van het team. Ze hebben ook – en in de beleving van velen zelfs: in de eerste plaats – de rol van scheidsrechter, arbiter. Dat is waar. Niettemin hebben wij de rechterlijke beslissing in een aantal gevallen tot noodzakelijke voorwaarde voor strafoplegging gemaakt – en daarmee de rechter tot onderdeel van het strafrechtelijk systeem c.q. het strafrechtelijk ‘productieproces’. Het ketenresultaat ‘de wetsovertreding wordt bestraft’ kan immers in die gevallen niet worden gerealiseerd zonder de rechterlijke bijdrage. Over de implicaties en over de wenselijkheid of onwenselijkheid van deze dubbelrol valt veel te zeggen, maar dat vergt een afzonderlijk boek.

De tenuitvoerleggende instanties hebben tot taak uitvoering te geven aan de sanctiebeslissing van de officier of rechter, dat wil zeggen: de dader uiteindelijk te doen voelen dat zijn gedrag wordt afgekeurd en tevens zo veel mogelijk hem te bewegen c.q. te helpen zulk gedrag voortaan achterwege te laten.

Maar wie is de keeper? Wie vindt een speler van de tegenpartij die kans heeft gezien – door met een valse identiteit iedereen op het verkeerde been te zetten – door alle linies van het elftal heen te komen, in laatste instantie tegenover zich? Dat is de Justitiële Informatiedienst (Justid). Die moet zien de ballen van identiteitsverwisseling uit het doel te houden. Hij, de keeper, is onderdeel van het team, hij staat in het veld, maar alleen in zijn eigen doel, dus optisch een beetje aan de rand. Een tegenstander kan misschien vóór komen, maar om echt te scoren, dat wil in termen van het strafrecht zeggen: zijn straf te ontlopen, moet hij nog wel om de keeper heen zien te komen.

Welkom in de wereld van identiteitsvaststelling.

1.2 We hebben een *tool*; maar hebben we ook een *doel*?

Dit boekje gaat over identiteitsvaststelling in de strafrechtsketen.

Wat is dat: een keten?

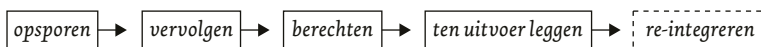
Ketens ‘bestaan’ niet op de manier zoals tafels en stoelen bestaan. Ze zijn niet zichtbaar, je kunt ze niet beetpakken en ze worden veelal niet bewust gecreëerd. Ze ontstaan door de manier waarop wij ons werk organiseren; ze zijn *emergent*.

Tegen strafbare feiten moet iets worden gedaan. Je moet onderzoeken wát er precies is gebeurd, hóe het is gegaan en wíe het heeft gedaan. Pas als je dat allemaal weet, kun je iemand straffen. Dat is een basis-principe van de rechtsstaat. Bovendien vinden wij dat je iemand niet zomaar mag straffen. We sluiten iemand niet op in de gevangenis voordat hij is veroordeeld. Zo hebben we dat in de Grondwet bepaald (art. 15 en 113). En een rechter veroordeelt niemand zonder dat bewezen is dat de verdachte het strafbare feit dat hem is ten laste gelegd, inderdaad heeft begaan. Zo stond het, meer dan duizend jaar voor Christus, al in de wetten van Mozes:

het is je gemeld, je hebt het gehoord:
zoek het dan goed uit
en blijkt hij wáár, vaststaand, de zaak,
gedáán werd deze gruwel bij Israël, ...

dan, pas dán, mocht de overtreder worden gestraft.² En zó, maar dan iets minder poëtisch, hebben we het ook in het Wetboek van Strafvordering van 1926 bepaald: ‘Acht de rechtbank het telastgelegde feit bewezen, het te zijn een strafbaar feit en den verdachte deswege strafbaar, dan legt zij op de straf of den maatregel, op het feit gesteld’ (art. 351).

Hier tekent zich vanzelf de strafrechtsketen af:

De uitvoering van die processtappen hebben wij verdeeld over een heleboel verschillende partijen:

- opsporen doen de Politie, de Koninklijke Marechaussee, de vier Bijzondere opsporingsdiensten (BOD'en) en tienduizenden buitengewoon opsporingsambtenaren (boa's) die in dienst zijn bij honderden verschillende organisaties;
- vervolgen doet de officier van justitie;
- berechten was ooit voorbehouden aan de rechter, maar diens rol is in de afgelopen honderd jaar steeds verder teruggedrongen, er worden steeds meer straffen opgelegd buiten de rechter om;³
- tenuitvoerleggen doen het CJIB, DJI, de Reclassering en nog vele andere instanties;
- en bij re-integreren gaat de zaak – of liever: de persoon – over van het domein van het strafrecht c.q. JenV naar de zorg van de gemeente.

Al die partijen werken uiteindelijk aan hetzelfde eindresultaat: *de wetsovertreding wordt bestraft*. Ieder levert een unieke, onmisbare bijdrage, en geen van de partijen kan dat eindresultaat op eigen kracht realiseren, zonder een of meer van de andere partijen. Ziedaar de keten.

Al die partijen hebben hun eigen kijk op 'de zaak'.⁴ Daar is niets mis mee. Het is alleen niet het hele verhaal. De keten is meer dan de optelsom der delen: zij moet ook als één geheel functioneren. Als dat érgens voor geldt, dan is het wel voor de identiteit van degene die het lijdend voorwerp is van het ketenproces: de verdachte en veroordeelde. Het kan toch niet zo zijn dat partijen verschillend denken over de identiteit van de verdachte of veroordeelde; want over wie gaat het ketenproces dan? En wie wordt er dan uiteindelijk gestraft? Degene die de straf ondergaat zal toch degene moeten zijn die als dader is veroordeeld, anders heeft het hele proces geen zin. En de op te leggen straf of maatregel zal toch passend moeten zijn bij de persoonlijke kenmerken en omstandigheden van de dader?

Identiteitsvaststelling is dus bij uitstek een ketenaangelegenheid. Partijen zijn weliswaar allemaal zelf verantwoordelijk voor die